

ПУТЕМ ДНЕВНИКА ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА – РУКОПИС ГИМНАЗИЈАЛЦА¹

САЖЕТАК: Тихомир Остојић представља важну фигуру српске културе с краја XIX и прве две деценије XX века. На том трагу се у раду посматра његово школовање у Српској православној великој гимназији, посредством ђачког *Дневника*, писаног у периоду од 1881. до 1884. године, који се до данас чува у Рукописном одељењу Матице српске. Примећује се да Остојић већ као гимназијалац развија склоност ка темама које се тичу књижевности, позоришта, музике, политичке сцене, националне свести итд. У раду је дат осврт на неке од личности о којима Остојић у свом *Дневнику* оставља занимљива сведочанства, као и на историјске догађаје који су обележили његове гимназијске дане. Такође, разматрају се и пасажии о његовим првим литерарним радовима и лектири. Рад представља покушај да се оживи заборављени део опуса Тихомира Остојића, с акцентом на оним темама које ће обележити његово потоње дело, како би се расветлио још један репрезентативни дневнички текст српске књижевности и аутентична слика прошлости.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Тихомир Остојић, *Дневник*, рукопис, Новосадска гимназија, Нови Сад

Укупно ангажовање Тихомира Остојића, започето још у гимназијским данима, бележи неколико чворишних места, умногоме одређених судбином пречанских Срба. Након губитка оца, у раном детињству, он са мајком долази у Нови Сад, што је уједно и полазна тачка даљег Осто-

јићевог развоја и образовања, дубоко укореног у традицији Српске православне велике гимназије, док ће се као крајња тачка тог пута поново указати једна образовна институција, Филозофски факултет у Скопљу, чији ће бити први декан. У распону између тих двеју тачака, Тихомир Остојић остаће запамћен као вишеструко значајна личност српске културе. По завршеном школовању, он постаје и професор исте гимназије, секретар Матице српске, уредник *Летописа Матице српске*, док својим радом задужује и Коло младих Срба, Српску читаоницу у Новом Саду, Српско народно позориште, вечерњу школу Новосадске трговачке омладине итд. Било би неправедно рећи да је Остојић скрајнута фигура српске књижевности, али је, ипак, јасно да поновно састављање „бескрајног списка” заслуга и пуко констатовање биографских елемената неће сачувати дело од заборавља, нити призвати пажњу тумача. Зато би било пожељно, још једном, кренути од ране фазе

* sofinkicmilica@gmail.com

¹ Рад је проистекао из испитног рада „Ђачки дневник Тихомира Остојића” у оквиру предмета Аутобиографије, мемоари и дневници у српској књижевности XIX и XX века, за време мастер студија српске књижевности, под менторством проф. др Зорице Хаџић.

Остојићевог стваралаштва, које ће одредити његов укупни рад, и тиме означити отклон од досадашње праксе, те се задржати на конкретнијем проблемском пољу.

Наиме, како се још из времена ђачког живота Тихомира Остојића могу пронаћи скице оног корпуса тема којима ће се бавити до смрти, потребно је вратити се његовим белешкама које су репрезентативно сведочанство како о школским данима, тако и о животу и духу гимназије, центру новог културног живота у Срба. При том, као нарочита читалачка посланица, јављају се и годишњи *Извештаји* о раду гимназије. Свако подробније бављење њеном историјом и галеријом знаменитих ђака (као што су, на пример, браћа Јакшић) и професора (Стеван Лекић, Светозар Савковић, Васа Пушибрк, Ђорђе Магарашевић, Јован Грчић итд.) наводи на трагове и прва бележења о постојању Остојићевог *Дневника*. Управо ће Јован Грчић, његов учитељ, са којим ће му се живот вишеструко укрштати², у својим *Поретцима с њима* (видети: Грчић 1924) писати, између осталог, и о оним деловима *Дневника* у којима млади ђак, са дубоким поштовањем и захвалношћу, говори о свом добротвору. На истом месту, Грчић ће неке од тих одломака укључити у своју књигу, док ће оставити и напомену да је удовица Тихомира Остојића раније повукла дозволу за штампање овог рукописа. Нешто ширу слику даје Трива Милитар, истичући оно што је у *Дневнику* подразумевани интимни тон, али и његов општи значај:

За упознавање Остојићевог ђачког живота као и прилика у тадањој новосадској српској гимназији, а у извесној мери и општег друштвеног живота у Новом Саду највише података пружа међутим његов *Дневник*. Остојић је у свој *Дневник* записивао дакако понајвише оно што се односи-

ло да његов интимни и ђачки живот, али је уписивао и многа своја запажања о разним питањима, догађајима и људима не само у вези са његовим ђаковањем него и са општим приликама тадањег политичког, културно-научног, литерарног и друштвеног живота (Милитар 1965: 96).

Милитар сачињава и кратки преглед „јунака“ Остојићевог *Дневника*, издваја школске и ваншколске активности којима је ђак заокупљен, коментарише његов однос према литерарним феноменима, музици, глуми, позоришту, Новом Саду, али и одушевљење родним Семиклушем³. Овакви путокази наводе нас на испитивање оних нити које ће спајати мисао Остојића ђака са потоњим опсервацијама о различитим епохама српске књижевности, културним миљеима и ауторима који су им припадали. Поред тога, нарочито се издваја моћ младог Остојића да уочи битне друштвено-историјске преломе, где изражава бојазан због колективне егзистенцијалне угрожености, док активно и критички прати политичку сцену.

Душан Иванић заузима следећи угао посматрања личности Тихомира Остојића:

Он је нека врста пандана или такмаца Јовану Скерлићу: што је Скерлић за проучавање српске књижевности био међу Србима у Краљевини Србији, то је Тихомир Остојић међу Србима Аустроугарске царевине (2016: 205).

Тиме се Остојић недвосмислено смешта у ред оне субверзивне струје тумачења књижев-

² Анализирајући преписку учитеља и ученика, Миливој Ненин долази до занимљивих запажања о успонима и падовима у њиховом пријатељству. На једном месту уочава и извесну замену улога, када се Остојић поставља као учитељ, саветујући о неким питањима свог добротвора (више: Ненин 2016: 38–52).

³ Данас Остојићево.

ности у чијој оптици дело није могло да постоји као одвојена целина, која пружа могућност ескапизма и отуђења од стварности, него нужно упућује на њу. На овом месту честа су и лака приклањања тези о ангажованој књижевности, као другој крајности, која је многоструко злоупотребљена, па и осујећена, нарочито када се доведе у везу са радом Јована Скерлића. Но, важнијим се чини питање Остојићевог виђења оваквих концепата књижевности, места где он заступа потребу за прожимањем, односно места где се развија његов аутентичан сензибилитет, који не посматра ове категорије као крајности које се искључују. Чини се да му то није било нарочито блиско ни у методолошкој мисли, а ни као, строго узев, историчару књижевности. Премда он нагиње оној „школи” с краја XIX века, самим почецима науке о књижевности и позитивистичком приступу, мора се признати извесна „попустљивост” и уважавање оних аспеката књижевног дела који се не могу правдати „позитивним” чињеницама, нарочито када се у обзир узме његова *Историја српске народне књижевности* I⁴ из 1910, односно *Историја српске књижевности*, постхумно објављена 1923. године. Присутност позитивизма, као метода, у раду Тихомира Остојића питање је које, свакако, заслужује нарочиту пажњу и захтева засебно бављење и проучавање, како би се испитале границе онога што се код њега назива индуктивним методом, и примесе онога што су одлике позније етапе позитивизма. Речју, то је само једна у низу веза које се могу повући између Скерлића и Остојића, док су у контексту онога о чему ће бити речи, а што је идејни темељ зачет још у ђачким данима, пресудне оне тачке додире које могу бити именоване као трајна брига о народу, његовом просвећивању, буђењу националне свести. То не подразумева

истородност њихових закључака нити апсолутно слагање, него, пре, деловање у оквиру садржаја којима је претпостављено добро народа⁵.

Овакво делимично скицирање само је увертира у испитивање корена оних интелектуалних ставова који ће обележити Остојићев потоњи рад, нарочито по повратку у Нови Сад, након студија. Читањем *Дневника* Тихомира Остојића могуће је стећи увид у постепено и сложено развијање оптике кроз коју ће Остојић, критици склон, посматрати све оно што се збива на интимном, али и општем, друштвеном плану, и у периоду од 21. септембра 1881. до 4. маја 1884. године о томе остављати записе. Можда није згорег управо на овом месту указати на грешку коју Триво Милитар прави у раније цитираном тексту, наводећи као датум када Остојић почиње да пише *Дневник* 27. септембар, док већ на првој страни, као „наслов” и „поднаслов”, стоји записано и руком младог ђака украшено: „Мој дневник. Почео сам га писати 21. септембра 1881. год.”⁶ (РОМС, инв. бр. М. 5901, 1). Такође, грешка постоји и код навођења датума последњег бележења. Милитар пише: 9. јул 1883, што се касније преноси и кроз текстове других аутора. Наиме, Остојић не завршава *Дневник* 1883, како се јавља у литера-

⁴ Реч је о шапирографисаним Остојевићевим белешкама из 1910, а затим и из 1917. године, које су претходиле *Историји српске књижевности*, постхумно објављеној.

⁵ Дијалог Скерлића и Остојића, као два историчара књижевности, плодно је поље за интерпретацију низа текстова, међу којима се, за ову прилику, егземпларним чини онај који доноси, мада суптилно изречене, ипак оштре критике Скерлићевог програма и тумачења књижевности, насловљен: „Јована Скерлића 'Српска књижевност у XVIII веку'” (више: Остојић 1965: 53–61).

⁶ У овом раду, језик цитираних одломака Остојићевог *Дневника* није усклађен са савременом правописном нормом. Наведени текст верно одражава стање у рукопису, без интервенција ауторке рада на њему.

тури, него 4. маја 1884. године. Пажљивом читаоцу неће промаћи да се последња дневничка белешка завршава на, уједно и последњој нумерисаној, 109. страни, док природно следећа, 110, али нунумерисана, носи само неколико редака који су заправо запис, нешто налик подсетнику на важне датуме, а у овом случају говоре о рођењу кћери његовог „господина”, Јована Грчића, који у *Дневнику* свакако има посебно место. Као датум рођења Остојић наводи 3. јун (чак не ни јул, како бележи Милитар) 1883, а одмах испод и крштења, 9. јун. Како је то последњи записан датум, а налази се и на последњој страни, мала непажња може одвести заклjučку да је тог дана Остојић престао да пише дневник. Но, примера ради, и раније, на страни 101, након записа из августа, следи исказ о 10. јуну и догађају чији један део гласи: „10. јуна у недељу 1883. године пренесене су свечано кости песника омладине Бранка Радичевића из Беча у Сремске Карловце на Стражиловачки вис (одсад 'Бранков вис'). Слава му” (РОМС, инв. бр. М. 5901, 101). Већ наредна белешка враћа читаоце у август исте године. Оно што је такође карактеристично за овакве „уметнуте” исказе о важним приватним или јавним збивањима јесте да само на тим местима датуми нису подвучени, како то Остојић иначе чини, па и на визуелном плану *Дневника* оставља траг преласка на записе о следећем дану. Скретање пажње на овај ексцес техничке природе има за циљ да се, ипак, јасно и прецизно, одреди временски период када Тихомир Остојић пише свој ђачки *Дневник*, а што је, ђачким језиком речено, за време шестог, седмог и осмог разреда гимназије, када, на крају, Остојић узвикује да с нестрпљењем чека матуру.

Тихомир Остојић започиње свој *Дневник* једноставним уводом исповедног тона, објашња-

вајући своје виђење тог „посла” и изражавајући жељу да у њему истраје:

Већ сам одавна намеравао да пишем дневник, али досад нисам никад могао стално да изведем своју намеру; јер или бих почео, али не бих довршио или не бих имао времена да га пишем или ако и имам времена није човек увек расположен за писање дневника. Но одсад ћу озбиљније да се заузмем око овога посла. Жртвоваћу сваки дан или сваки други, трећи дан по једно четврт сата писању овог дневника. И тако у име божије почињем дневник (РОМС, инв. бр. М. 5901, 3).

Сам увод није једино место на којем Остојић апострофира хартију пред собом, говорећи о самом чину писања, те мало касније, опет, каже: „Пасија је то писати тако дневник! Ту могу све исповедити као своме пријатељу. Ја сам се баш заљубио у њега” (РОМС, инв. бр. М. 5901, 6). Постоји, дакле, код младог ђака, жеља не само за исповедањем, него, на ширем плану, и праћењем „моде”, онога што носи дух времена, када овај жанровски специфичан део књижевне генологије означава један од најживљих видова литерарног израза. Тако се Остојић укључује у традицију писања дневника, остављајући низ аутобиографских исечака из школских дана, који, контекстуализовани, добијају статус сведочанства првога реда. Све у вези са гимназијом коју је похађао постаје, заправо, примарна грађа његовог исповедања, с обзиром на то да је она важна прекретница на путу интелектуалног развоја и сазревања. Питања која се тичу гимназије, њене прошлости, судбине, оно што негде дотиче нерв самог образовања, оплемењивања, просвећивања, млади Остојић проживљава врло интензивно, пропуштајући све кроз филтер личног искуства. Дати критички осврти каткад су праве мале расправе које ин-

формишу читаоце о његовом свестраном ангажману још за школских дана, где се и приметно ло семе страсног интересовања за све што одређује и обележава националну судбину. Штавише, ретке су епизоде које су строго усмерене ка унутрашњем. Остојићев поглед претежно сеже ка ширем плану, и он чешће разматра оно што се тиче и његових ближњих, или, како је већ истакнуто, оно што је део колективног интереса. Тиме, имплицитно, сведочи о систему вредности и идејном темељу заснованом на изворима националне политике и жељи да се затре незнање које је средство „да се народ одржи у покорности”.⁷ Млади ђак, даље, увиђа да школа није довољна мера за сасецање корена масовног незналаштва. Он, најзад, каже, тиме одајући прве знаке свог темперамента:

Не може се то све у школи научити. Врло лудо раде наши ђаци што се у свему ослањају на школу. Оно истина, бог и душа, у школи се удара темељ и основа, ту се уливају први појмови у млађане душе. Али се у школи не може све предавати ни све научити. Мора човек себи и ван школе прибавити знања и науке (РОМС, инв. бр. М. 5901, 8).

Када се искази попут овог доведу у везу са Остојићевим практичним ангажманом, они добијају на драгоцености, јер своју потврду налазе у стварности. Оно што Остојић изводи као закључак о неком проблему, и тамо где нуди визију потребног кретања, најчешће је резултат активног делања на начин какав описује. У том смислу, није тешко запазити са каквом посвећеношћу, каткад и усхићењем, Остојић говори о музици, клавиру, хору, свим активностима које се уз то везују, попут приредби и свечаних беседа, доживљавајући их и као лични успех и разлог за дикую и понос читаве генерације. Са

друге стране, бива и киван и узнемирен ако у тим приликама уочи немар, несолидност, или, као у једном конкретном случају, узимање у хор оних које ту не доводи глас, него име родитеља. На појединим местима, не претерано исцрпно, али са извесним аксиолошким потенцијалом, Остојић коментарише и своју лектуру, која је нешто налик малом ритуалу пред спавање, где често прави симпатичан гест, те „обавештава” *Дневник* да га напушта како би читао. Тих дана бележи да баш по његовом „густу” пише, и да „врло леп стил има” немачка ауторка позната под псеудонимом Марлит, а више пута ће је поменути у *Дневнику*, те наводи и имена дела која су му „интересантна”, понегде мало „развучена”, док за нека не налази „замерке”: *Im Schillingshof, Amtmanns Magd, Die zweite Frau, Im Hause des Commerzienrathes* (РОМС, инв. бр. М. 5901, 4). Поред лектуре којом је заокупљен, Остојић негује нарочиту љубав према музици. Одломци дневника у којима се осврће на своје свирање и најдраже комаде, бележе и горућу жељу:

(...) а ја ћу да се одам светој музици. Ах, боже само да ми се та жеља испуни да се могу усавршити у клавиру и у компоновању. Оно остало је моја брига. Ја осећам да имам дара за музику (...), та ја бих цео свој век посветио народу и музици. Ах, жељо пуста (РОМС, инв. бр. М. 5901, 9).

Са једнаким узбуђењем говори, одмах затим, и о *Месечевој сонати*, коју свира, уз свеће на клавиру, једне вечери, и бележи да му је то „најмилији комад на свету”:

⁷ Тихомир Остојић, између осталог, оставља и допринос осветљавању историје Велике гимназије, где говори о различитим слојевима њеног националног значаја у Новом Саду као културном центру угарских Срба (више: Остојић 1910).

Кад је свирам особито овај први део, чисто сав обамрем од, од... не знам ни сам од чега. Ох, боже та дивна је! Дивна! Не знам само како може човек тако штогод створити, та то је божанственом лепотом задануто. Ја мислим, да би и највећи грешник морао застати и пасти на колена кад би чуо ове небесне звукове. Та тај Бетовен мора да није био човек (РОМС, инв. бр. М. 5901, 11).

Овакви пасажии откривају једно нарочито осећање и стање егзалтираности пред „светом музиком“, које је управо ствар „надградње“, неговања духа, „васпитавања укуса“ какво се не пружа у школи. Све о чему Остојић реферише као занесени, књигољубиви гимназијалац, одсликава личне афинитете и непосредан додир са науком или уметношћу. Већ оно што строго припада школским дужностима, он у различитим расположењима прихвата и, критички настројен, обрађује. Склон је анализи, оштроумним закључцима и недвосмислен у својим опредељењима. Тамо где постоје напори да се, рецимо, сатре мађарска пресија, он тражи узор у борцима за националне интересе, узвикује „живио Милетић“, и с горчином објављује да је Герман изабран за патријарха, иако је, према гласовима, победио патријарх српски, Арсеније V Стојковић. Цар то не потврђује, а Остојић записује: „Ди ћеш ти против силе?“ (РОМС, инв. бр. М. 5901, 49). Овакво интересовање за јавни живот, које је више од радозналости и знатижеље, није типична слика једног „шестошколца“, али је рани знак зрелијег Остојића, реформатора тог истог јавног живота. У различитим слојевима, почев од особеног, карактерног, преко друштвеног и ангажованог, испоставља се да су године проведене у гимназији, након што га је Јован Грчић примио у своју кућу, темељ његовог идентитета уопште, а да је деловао у различитим сферама јавног

живота и подстицао њихов развој показују и његове, и данас сматране вредним и успелим, студије о писцима XVIII и XIX века, које су, уједно, и ванредне културолошке слике времена.

На стотињак страна шири се лепеза, како је већ раније истакнуто, многоликих садржаја који су чинили живот једног гимназијалца, и које је он усвајао негде на пресеку равни јасних утицаја и идола у које је веровао, и онога што представља самосталну критичку мисао. Не треба инсистирати на генију „млађане душе“, него са симпатијом посматрати сазревање и интелектуално буђење, које варира од наивности и занесењаштва до озбиљности и луцидности. Ваља поћи за генезом идеја које ће свој одјек пронаћи у ономе што је „јасно дефинисан и брижљиво израђен програм јавног ангажмана 'одушевљеног просветитеља', критичара и историчара српске књижевности и културе“ (Ђуковић 2017: 39). Тако је његов рад, између осталог, дотакао и важна питања глуме и позоришта, пишући, најпре, критику за лист *Позоришће*, док је касније постао члан, а потом и председник Позоришног одсека Друштва за Српско народно позориште (ДСНП). Залажући се за бољи положај позоришта у друштву, пишући о њему и његовим проблемима, изнедриће и *Правила за позоришну дружину* и одржати низ јавних предавања са полазном идејом о васпитању публике. Вера у позориште јасно се види у ђачком *Дневнику*, где млади ученик исповеда с каквом жељом одлази на „свако парче“, осим када им директор забрани, јер представа „није за њих“. Када се корице *Дневника* отворе са задње стране, може се пронаћи и списак представа о којима, додуше, Остојић свакако пише под одређеним датумима, од децембра 1881. до фебруара 1882. године. Коментаришући саме представе, Остојић не заборавља да помене и глумце, оживља-

вајући у кадровима сцену тадашњег позоришта и творце његове историје. Пред њим играју Ружић, Добриновић, Димитријевић, Рајковићка, а гледа *Марију Сџуарџ, Ђурађа Бранковића, Марију и Магдалену, Ромеа и Јулију, Очину мазу, Човека без предрасуде, Звонара Бојородичине цркве*, као и представе *Тражи се васиџах и Еј, људи, што се не женише*, док се највише радовао Костићевом *Пери Сејединцу*. На неким местима реферише врло живописно. Тако 20. јануара 1882. године пише:

Јуче је био св. Јован; као обично било је много њих који су честитали. Био је и Добриновић па сам се том приликом и упознао с њиме. Тако смо се смејали с њиме. Доћи ће нам на св. Саву на ручак. (...) На Богојављење је био 'Иван Црнојевић' од Л. Костића. Заиста, можемо се поносити да имамо тако штогод у нашој књижевности. То је једно од најлепших парчади што сам видио. Па што је фабула лепа (изграђена је по нар. песми Женидба Максима Црнојевића) па што је трагедија дивно изведена ал што су речи, мисли, стихови лепо. Сушта поезија! Сад ће скоро бити и његов други ремек 'Пера Сегединац'. Тако се радујем (РОМС, инв. бр. М. 5901, 48–49).

Касније, 9. фебруара, и о том „ремеку” оставља запис, да је „дикција дивна”, „стихови лепо”, а сцена и карактери „на свом месту”. Дакле, и када је реч о позоришту, разликује се неколико слојева његовог осећања лепог и уметнички релевантног. Остојић, уз критички жар, оставља и драгоцене импресије, долазећи са самих представа, и разликујући у њима литерарни слој и предложак, његово оваплоћење на сцени, и оно што би била особена уметничка интерпретација, саткана од низа детаља који му не промичу. Он говори о сугестији, моћи глумца да делује, док се дешава да коментарише

неке изведбе у кључу ранијих, тог истог глумца, и нуди један шири степен перцепције и критичке обраде⁸. Позориште остаје за Остојића „васпитач” публике, при чему ће и касније своју писану реч томе посветити, бавећи се питањима позоришта све до смрти (више: Ковачек 1965: 231–252).

Да постоји релевантни основ за испитивање веза између онога што је јавни рад и првотне идеје и замисли, уверења и опредељења личне природе, сведоче и делови *Дневника* који читаоце одводе право у учионице гимназије. Поред ситних ђачких мука због стипендије, домаћих задатака, поред друговања са Милутином Јакшићем за којег каже да ће бити „какав филозоф”, Остојић говори и о трајној зависности гимназије од мађарског фактора, што њега не оставља немим, па у једној ситуацији исповеда директору школе, Васи Пушибрку, како је прошло читање песме „На св. Саву”:

Текст није писан онако по мађарској вољи па га је зазорно певати. Песма односно текст је иначе на свом месту, језик је, мало канда старински, али је родољубива. Но ми се морамо, тј. наша гимназија мора се ипак мало уздржавати од сувишег родољубља. Директор опет вели да ћемо ми та 'тугаљива' места моћи избећи. То је већ сувише од Мађара да нам не дају ни наше рођене песме певати. Па дао би Бог да је, то једина неправда од њих према нама Србима (РОМС, инв. бр. М. 5901, 10).

Овакво расположење негде је и природан одраз друштвено-историјских околности, али се оно код Остојића јавља и тамо где је разочаран својим професорима који, или подлежу си-

⁸ Примера ради: „Ружић = Ружић”, као да је испуњен хоризонт очекивања.

ли без приговора, или их одликује немар према освешћивању националног идентитета, општа попустљивост, игноранција и опортунизам. Ре-волтиран темом за „писмене радње српског језика”, а о чему нам сведочи и *Извештај о Српској великој гимназији у Новом Саду*⁹ из школске 1881/82. године, он наводи следеће:

Мени се чини да тај Магарашевић не зна ништа. Он не налази ниједан задатак српски рђав него да свима 'врло добро' и 'добро'. Магарашевић пази само на граматичке погрешке и то на такве само које морају сваком на први поглед пасти у очи. Смисао, синтакса то њему као да је свеједно. Па онда какве нам задаће задаје! Сад смо добили 'Рат Тула Хостилија са Албанци'. Ту се не огледа никаква самосталност мисли у таквим задаћама. Ту се просто огледа штил. А друго зар немамо ми, ако ћемо баш из историје, српске историје? (РОМС, инв. бр. М. 5901, 37).

Инсистирање на самосталности мисли и национално утемељеном идентитету, кулминира у једном храбром тексту који Остојић насловљава: „Задаци српске интелигенције”, а који се овде наводи према извору из Рукописног одељења Матице српске:

Ми не живимо као у каквом летњиковцу да се можемо одавати забави и разоноди. Ми живимо као у опседнутом граду. Непријатељ свим силама настоји да се одречемо себе да му се предамо. (...) Шта може бити задатак интелигенције и књижевника. (...) Морамо знати чему хоћемо да народ обучимо, чему треба да га учимо, управо чему га морамо учити према потреби прилика и времена (РОМС, инв. бр. М. 5.936).

Уз јасан фокус на „учењу народа”, Остојић даље расправља о српском сељаку, средњем стању, а као извор свег зла наводи „неспособност

наше интелигенције”, док је тежња државе „деструкција нашега народног тела”. Посебну опомену упућује књижевницима:

У књижевности је дар индивидуалан све и сва. Може ли удружење тај дар повећати а лошији дар оснажити? Не! Може само спутати полет већег дара а формално дати већи углед мањем дару, већи али незаслужен. Удружење може својим угледом да поремети праву вредност величина (РОМС, инв. бр. М. 5.936).

Идеја „удруживања” блиска је Остојићу још од ђачких дана, док се, доведена у везу са овим текстом, може рашчланити на најмање два чиниоца – удружење као облик вишег сазнања и удружење као неумољива полуга моћи. У *Дневнику* пише да је Милутин Јакшић, као седмошколац (Остојић је тада у шестом разреду) пожелео да оснује ђачко друштво: „Намера тога друштва биће да му чланови читају и пишу чланке, расправе, песме итд. Ти чланци и песме даће се критици па ће се онда критика читати у скупштини” (РОМС, инв. бр. М. 5901, 27), након чега повлачи паралелу са једним таквим мађарским друштвом, сматрајући да оно није зрело, и пркосно тврдећи: „Ми ћемо то боље радити” (РОМС, инв. бр. М. 5901, 28). Познато

⁹ Наиме, *Извештаји* не илуструју само наставни програм, него пружају детаљан увид у рад гимназије. Некад се на самом почетку јављају научни радови професора или јавне беседе, док је могуће пратити и статус предмета, број предвиђених часова (за српски знатно мање него за мађарски и немачки), оцене ученика по разредима, њихове стипендије, поклоне и прилоге добротвора итд. Оно чиме се Остојић „не хвали” у *Дневнику*, а чита се из *Извештаја*, јесте да увек постиже врхунске резултате, закључно са испитом зрелости када и престаје да води *Дневник*. Такође, откривају се и имена професора који су му предавали, док се на једном месту бележи и примање Јована Грчића за редовног и сталног професора од 22. септембра 1882. године. Постоје и места о Магарашевићу (више: *Извештаји*... 1882).

је да је Тихомир Остојић био члан ђачке дружине „Слога”, о чему пише у свом *Дневнику*, продубљујући тиме лични план стицања знања, па ономе што се ради у школи, а допуњује код куће, прикључује једну заједничку активност, што је, у њиховом случају, илегално-литерарни скуп, где чланови друштва морају да „сложним силама пораде око књиге, око свог изображења, око науке, око изображења и напретка народног” (РОМС, инв. бр. М. 5901, 28). Пред крај *Дневника*, такође, бележи: „Слога! то је сада моја изрека! 'Слога' је ђачко друштво, основано у Карловцима. Карловчани су га пренели у Нови Сад, а ми смо га у Н. Саду подмладили и дали му полета” (РОМС, инв. бр. М. 5901, 102). Тај младалачки идеал нашао је свој пандан у зрелом Остојићевом интелектуалном раду, када је и изрекао своје уверење да је то „задатак” свих интелектуалаца и њихов дуг народу.

Потребно је вратити се, још једном, ономе што у ђачком животу Тихомира Остојића, који описује у свом *Дневнику*, успоставља адекватну равнотежу између тема које су од књижевног или националног значаја и којима он приступа критички, и оних епизода које су свакодневне, животне и емотивно обојене. Без њих, могла би се препознати извесна „поза” у писању, док се рачунањем и са једним и са другим добија комплетнија и раскошнија слика унутрашњег живота. На приватном плану, две су фигуре којима Остојић посвећује нарочиту пажњу, и о којима говори са изразитом љубављу и поштовањем. О првој, Јовану Грчићу, у *Дневнику* најчешће реферише кроз писма која размењује са „господином”, док је он у Будимпешти ради полагања професорског испита. Друга је, свакако, његова мајка, која долази са њим у Нови Сад и са којом ће живети и у годинама док пише *Дневник*, када она, након напуштања службе

код српске добротворке Марије Трандафил, прелази, такође, у Грчићеву кућу. Његова приврженост мајци веома је изражена, као и брига за њу: „Сирота моја мати! она се мучи и ради, па све за љубав мени. Какво понижење! (...) Откад је дошла код господина нестало јој је барем те проклете титуле 'слушкиња'” (РОМС, инв. бр. М. 5901, 13). Овим тоном нежности и надаље говори о мајци, те из многих исказа постаје јасно да је она свеprisутна у његовом животу. Постоје сведочанства да је и касније, као већ професор гимназије, становао са мајком. Остали „ликови” су или епизодног карактера, где их помиње као учеснике неких догађаја (окупљања, шетњи, балова, свечаних беседа, берби), или им, напосто, посвећује понеки редак, као што то чини када помиње неког из галерије великана српске књижевности, попут Доситеја, Ђуре Јакшића, Јована Јовановића Змаја и Бранка Радичевића. Змаја и упознаје, и своје прве литерарне радове објављује у *Невену*, о којем, такође, пише, пружајући и портрет самог песника и живе утиске са њихових сусрета. Тако у једном необичном тону и с оштрим закључком помиње и Ватрослава Јагића, услед писања рада о односу Вука и Доситеја („Зато читам од Јагића 'Заслуге Вука Ст. Карацића'. Не вреди скоро ништа” – РОМС, инв. бр. М. 5901, 63), не знајући тада да ће по одласку на студије у Беч с професором развити пријатељски однос, док ће његов рад бити умногоме усмерен Јагићевим учењем (више: Клеут 1974: 149–168).

Како је у младости узоре видео у преданом и истрајном раду својих професора, нашавши се „пред класицима српске књижевности” и пред народом којем жели да помогне, тако касније Тихомир Остојић постаје истим узором у очима својих ђака, јер је успео, на путу који

га је из Будимпеште и Беча поново водио у Нови Сад, сада као професора, да речју и делом посведочи младалачке идеале:

Најзад, у осмом разреду, дошао нам је Остојић за наставника филозофске пропедевтике. (...) Настојао је, првенствено, да у нама развије смисао за размишљање и самосталан рад, и тога ради повремено нас је позивао да самостално обрадимо неку тему и на часу реферишемо, и том приликом би се, по његовој иницијативи, развила дискусија између референта и других ученика па и њега (Малетин 1965: 128).

Остојић професор, каквог га памти Марко Малетин, успешно прави отклон од свега онога што је Остојић ђак презрео, поставши један од најугледнијих интелектуалаца Новог Сада, центра културног живота, и оставивши потоњим генерацијама у аманет „задатке“, који су управо оно место где је Тихомир Остојић најактуелнији.

ИЗВОРИ

- Остојић, Тихомир. *Задаци српске интелекцијe*. Рукописно одељење Матице српске (М.5.936). Библиотека Матице српске, Нови Сад.
- Остојић, Тихомир. 1881–1884. *Мој дневник*. Рукописно одељење Матице српске (М.5901). Библиотека Матице српске, Нови Сад.
- Остојић, Тихомир. *Оснивање новосадске гимназије: 1810–1910. Осветлио новим архивским документима Тихомир Остојић*. Нови Сад: Штампарија Учитељског деоничарског друштва „Натошевић“, 1910.
- Остојић, Тихомир. Јована Скерлића „Српска књижевност у XVIII веку“. Ур. Младен Лесковац. *Зборник*

Маџице српске за књижевност и језик, књ. XIII, св. 1 (1965): 53–61.

Остојић, Тихомир. *Нови Сад: средишње овозвучено српство*. Прир. Милица Ђуковић. Нови Сад: Градска библиотека у Новом Саду, 2017.

ЛИТЕРАТУРА

- Грчић, Јован. *Поретак с писмама*, књ. 2. Загреб: Савез српских земљорадничких задруга, 1924.
- Иванић, Душан. Тихомир Остојић пред класицима српске књижевности. Ур. Јован Делић. *Зборник Маџице српске за књижевност и језик*, књ. LXIV, св. 1 (2016): 205–210.
- Извештај о Српској великој гимназији у Новом Саду за школску годину 1881–2*. Нови Сад: Парна штампарија Николе Димитријевића, 1882.
- Клеут, Марија. Писма Ватрослава Јагића Тихомиру Остојићу. Ур. Младен Лесковац. *Зборник Маџице српске за књижевност и језик*, књ. XXII, св. 1 (1974): 149–168.
- Ковачек, Божидар. Библиографија радова Тихомира Остојића. Ур. Младен Лесковац. *Зборник Маџице српске за књижевност и језик*, књ. XIII, св. 1 (1965): 231–252.
- Малетин, Марко. Тихомир Остојић, узор новосадских ђака пре Првог светског рата. Ур. Младен Лесковац. *Зборник Маџице српске за књижевност и језик*, књ. XIII, св. 1 (1965): 121–154.
- Милитар, Трива. Школовање Тихомира Остојића. Ур. Младен Лесковац. *Зборник Маџице српске за књижевност и језик*, књ. XIII, св. 1 (1965): 91–119.
- Ненин, Миљивој. *Сви моји банатски ђаци*. Ново Мишлошево: Банатски културни центар, 2016.
- Ђуковић, Милица. „Отечество учених Србаља“ у критикама и полемикама Тихомира Остојића. *Нови Сад: средишње овозвучено српство*. Прир. Милица Ђуковић. Нови Сад: Градска библиотека у Новом Саду, 2017, 7–39.